

EKSPERIMENTĀLĀS FILOZOFIJAS IZAICINĀJUMS UN DOMU EKSPERIMENTU METODIKA

Toms Stepiņš
stepinsbox@gmail.com

Atslēgas vārdi: eksperimentālā filozofija, domu eksperimenti, intuīcijas, intuīciju stabilitāte, domu eksperimentu stabilitāte

Aktuālajās debatēs par filozofijas metodoloģiju domu eksperiments tiek atpazīts kā viens no visplašāk izmantotajiem un vienlaikus strīdīgākajiem filozofa izziņas rīkiem. Ievērojamu izaicinājumu domu eksperimentu sniegto rezultātu uzticamībai un atkārtojamībai ir metis eksperimentālās filozofijas projekts, kura ietvaros, balstoties socioloģisku metožu rezultātos, izskan secinājums, ka filozofisku domu eksperimentu izsauktie intuitīvie spriedumi ir nestabili (t.i., variējot nebūtiskām domu eksperimenta niansēm, variē intuitīvā sprieduma saturs) un tādā — neuzticami. Šī raksta mērķis ir duāls: pirmkārt, aizstāvēt domu eksperimentēšanas metodiku no eksperimentālās filozofijas kritiskajiem apsvērumiem, argumentējot, ka tajos lietotais intuīciju stabilitātes kritērijs balstās vienkāršotā un nepamatotā izpratnē par domu eksperimentēšanu, un pilnīgāka izpratne par šo metodiku gūstama, atsaucoties uz paša domu eksperimenta stabilitāti. Otrkārt, izmantojot šajā aizstāvētā izstrādātos jēdzieniskus rīkus, īpaši domu eksperimenta stabilitātes kritēriju un nojēgumu attiecībām starp domu eksperimentu un argumentu, tiek piedāvāts atbilstošāks skaidrojums domu eksperimentēšanas metodikai.

Mēģinājumi risināt filozofiskas problēmas, īpaši, piedāvājot definīcijas tādiem izvirģiem jēdzieniem kā “zināšanas”, “prāts”, “labais”, dažkārt rosina filozofus iztēloties un apcerēt izsmalcinātus un samezglotus scenārijus, cerot, ka tie radīs intuitīvu pamatu tālākai argumentācijai. Jāatzīst, ka šīs filozofu mentālās laboratorijas, proti, domu eksperimentu un intuīcijas izmantošana ir kļuvusi par neatņemamu prakses sastāvdaļu analītiskajā tradīcijā. Tomēr vienlaikus šī metodiskā elementa izziņas funkcija un iekšējā struktūra ir visai slikti saprasta, kā arī filozofisku disku-

siju ietvaros tā sniegtie rezultāti ir pirmie, kas tiek pakļauti asai kritikai, un pavisam nesen metafīlozofisku diskusiju kontekstā ievērojamu izaicinājumu domu eksperimentu un intuīcijas uzticamībai ir metusi eksperimentālā filozofija.

Šī raksta mērķis ir duāls. Pirmkārt, aizstāvēt modernās analītiskās filozofijas praksi apelēt pie mentālās laboratorijas rezultātiem no minētā eksperimentālās filozofijas izaicinājuma, argumentējot, ka tas vērst pret “salmu vīru” — trivializētu un neatbilstošu izpratni par to, kas sastāda domu eksperimentēšanu.

Otrkārt, izmantot šajā aizstāvībā izstrādātos jēdzieniskos rīkus, lai sniegtu atbilstošu skaidrojumu domu eksperimentēšanas metodikai. Abas šī mērķa puses — kā kritisko, tā arī konstruktīvo — palīdzēs sasniegt divi apsvērumi. No vienas puses, nošķirums starp intuīciju stabilitāti, t.i., to mērauklu domu eksperimenta uzticamībai, ko izvirzījuši prominenti eksperimentālie filozofi, un, no otras puses, domu eksperimentu stabilitāti, argumentējot, ka tikai otrais no abiem ir uzskatāms par būtisku kritēriju mentālās laboratorijas rezultātu izvērtēšanā. Visbeidzot, mēģinot demonstrēt būtisko saikni starp domu eksperimentu un argumentu.

Domu eksperimenti un eksperimentālās filozofijas izaicinājums

Kopš dāņu fiziķis Hanss Kristians Orsteds (*Hans Christian Ørsted*, 1777–1851) pirmo reizi ieviesa un lietoja vācisko terminu “*Gedankenexperiment*” (domu eksperiments), lai norādītu uz vispārīgu nepieciešamību izvērtēt fizikālu jēdzienu saturu un attiecības pirms ķeršanās pie reālas eksperimentēšanas¹, izpratne par domu eksperimentiem ir pārdzīvojusi dažādas tehniskas transformācijas un tā loma izziņas procesā ir saņēmusi pretrunīgus vērtējumus.² Tomēr, neskatoties uz dažādajiem tehniskajiem domu eksperimenta skaidrojumiem, tā uzbuves pamatelementi ir visai skaidri. Domu eksperimentu veido kāds iedomāts un bieži kontrafaktuāls scenārijs vai situācija un to pavadošs jautājums; atbilde uz šo jautājumu, kas iegūta, pārdomājot šo scenāriju vai situāciju, un kas bieži tiek saukta par šī domu eksperimenta intuīciju, tiek izmantota, lai pamatotu vai atspēkotu kādu tālāku pieņēmumu vai teoriju. Šādu minimālu struktūru uzrāda vairums domātāju, kas ir mēģinājuši sniegt domu eksperimenta metodoloģisku analīzi: gan tie, kas uzskata, ka domu eksperimenti nav metodoloģiski īpaši un reducē tos uz parastiem induktīviem vai deduktīviem ar-

gumentiem³, gan arī tie, kas aizstāv mentālās laboratorijas īpašo un nereducējamo statusu, piemēram, spēju piekļūt metafiziskām universālijām⁴ vai sniegt empīriskas zināšanas mentālās simulācijas kārtā.⁵

Daži domu eksperimenti, īpaši dabaszinātnēs, kalpo par neapstrīdamu un lielā mērā neproblemātisku pamatojumu kādai tēzei, piemēram, slavenais Galileja torņa scenārijs viennozīmīgi atspēko Aristoteļa fizikas pieņēmumu, ka ķermeņa krišanas ātrums ir tieši proporcionāls tā svaram.⁶ Tomēr šādi neproblemātiski un pārliecinoši domu eksperimenti filozofijā, īpaši apziņas filozofijā, ir visai reta parādība; Edmunda Gettjēra (*Edmund Gettier*, dz. 1927) gadījumi epistemoloģijā⁷, Džona Serla (*John Searle*, dz. 1932) ķīniešu istaba⁸, Frenka Džeksona (*Frank Jackson*, dz. 1943), krāsu zinātnieces Mērijas⁹ vai Deivida Čalmersa (*David Chalmers*, dz. 1966) filozofiskie zombiji¹⁰ apziņas filozofijā, Filipas Futas (*Philippa Foot*, 1920–2010) tramvaju scenāriji ētikā¹¹ u.c. paradigmatiski domu eksperimenti ir tikuši pakļauti un vēl joprojām tiek pakļauti skrupulozai kritikai — pārskatīšanai, pārinterpretācijai un pārveidošanai. Savā ziņā var teikt, ka domu eksperimenti bieži vien “vada paši savu dzīvi”¹², proti, tie laika gaitā un kritikas rezultātā mainās: iegūst jaunus naratīva elementus vai nomaina vecos un, pateicoties tam, pamato atšķirīgas, dažkārt pat pretrunīgas intuīcijas. Ņemot vērā šo, rodas pamats šaubīties, vai filozofu iztēlotie hipotētiskie scenāriji vispār spēj kalpot par drošu pamatu kādam vienam un nemainīgam teorētiski nozīmīgam secinājumam. Piemēram, ir visai skaidrs, kāds ir Džeksona “Mērijas” domu eksperimenta centrālais naratīvs un sākotnēji iecerētais secinājums, tomēr, neskatoties uz to, minētais mentālais vingrinājums laika gaitā un kritikas rezultātā ir pārdzīvojis neskaitāmas rekonstrukcijas, kuras, bieži vien implicējot pretrunīgas tēzes, liek domāt, ka tā pamatojošais spēks ir labākajā gadījumā problemātisks.

Tādējādi nav pārsteidzošs fakts, ka izteiktā nevienprātība par domu eksperimentu interpretācijām ir izraisījusi kritisku attieksmi pret filozofa atzveltnei krēslā izdarītajiem intuitīvajiem slēdzieniem. Vai tiešām domu eksperimenti paveic to, ko filozofi vēlas, lai tie paveiktu? Šis skeptiskais jautājums savukārt ir motivējis eksperimentālās filozofijas projektu, kura ietvaros filozofi, psihologi un sociologi tiecas noskaidrot, vai domu eksperimentu rezultāti ir atkarojami un uzticami — šis tiek paveikts, noskaidrojot, kādus intuitīvus spriedumus domu eksperimenti liek izdarīt ne tikai filozofiem, bet arī citu akadēmisku jomu pārstāvjiem, kā arī — un, iespējams, vissvarīgāk — nespeciālistiem.

Eksperimentālās filozofijas projekta rezultāts, kas izraisījis visintensīvāko diskusiju filozofu aprindās, ir eksperimentālo datu uzrādītā intuīciju nestabilitāte. Intuīcijas jēdziens eksperimentālajā filozofijā (un arī citviet filozofijā) tiek aizņemts no Noama Čomskas (*Noam Chomsky*, dz. 1928) lingvistikas, kurā tas ir saprotams kā spontāns spriedums (t.i., spriedums, kas izdarīts tūlītēji un bez iepriekšējas apzinātas pārdomāšanas) par kādu lingvistisku vienību, piemēram, teikumu, gramatiskajām īpašībām vai savstarpējām attiecībām¹³. Čomskas lingvistikā intuīcijas tiek lietotas kā pierādījumi apgalvojumiem par valodas lietotāja l-valodu (t.i., valodas lietošanas kārtulām, kas fizikāli reprezentētas valodas lietotāja prātā); lai gan l-valodas kārtulas nav apzināti pieejamas, runātājs tām intuitīvi seko, pieņemot spontānus gramatiskus lēmumus. Tādējādi, saskaņā ar Čomski, l-valodas kārtulas ir rekonstruējamas, novērojot valodas lietotāju intuitīvos spriedumus.¹⁴

Šis Čomskas lingvistiskās intuīcijas jēdziens ir iedvesmojis analītiskās filozofijas praksi un pašizpratni — šeit intuīcijas tiek saprastas kā domātāja spontānie spriedumi, kurus motivē (vairs nevis gramatiskas problēmas, bet gan) hipotētisku scenāriju vai situāciju pārdomāšana. Parasti tiek pieņemts,

ka šīs filozofiskās intuīcijas izgaismo noteiktu jēdzienu saturu un attiecības ar citiem jēdzieniem, un šī iemesla dēļ tiek izmantotas kā fundamentālas neatvedinātas premisas tālākos argumentos.

Tomēr, ieņemdami skeptisku attieksmi pret šādu metodiku, eksperimentālās filozofijas pārstāvji demonstrē, ka domu eksperimentu izraisītās intuīcijas variē dažādās demogrāfiskās grupās, piemēram, starp dažādu akadēmisku jomu pārstāvjiem¹⁵, starp cilvēkiem ar atšķirīgu etnisko piederību¹⁶, kā arī intuīcijas variē tās pašas grupas ietvaros, mainoties nenozīmīgām domu eksperimentu detaļām, piemēram, scenārija elementu prezentācijas secībai¹⁷, scenārija frāzējumam¹⁸ vai kontekstam, kurā subjekts pārdomā scenāriju.¹⁹ Šie dati, kas eksperimentālās filozofijas kontekstā tiek interpretēti kā intuīciju nestabilitāte, proti, nenoturīga korelācija starp domu eksperimenta scenāriju un tā izraisīto intuīciju, šķiet, uzrāda filozofu mentālās laboratorijas kā pamatojuma vai atspēkojuma instrumenta neuzticamību.

Tiesa, šie eksperimentālās filozofijas izdarītie secinājumi ir sastapušies ar ievērojamu pretestību. Minēto datu un to interpretācijas kritika un tādējādi domu eksperimentu metodoloģiskās lomas aizstāvība parasti ieņem vienu no divām formām. Pirmā, dēvēta par ekspertīzes aizstāvību, argumentē, ka profesionālu filozofu izdarītie intuitīvie spriedumi par iedomātiem scenārijiem ir uzticamāki un stabilāki par tiem, kurus izdara nefilozofi, un tātd domu eksperimenti filozofu rokās tomēr ir attaisnojami izziņas līdzekļi.²⁰ Tomēr, vadoties pēc eksperimentālās filozofijas datiem, šo argumentācijas līniju atspēko dati, kas liecina, ka arī profesionālu filozofu starpā ir novērojama intuīciju nestabilitāte.²¹ Otrā aizstāvības forma kritizē eksperimentālo filozofiju par pārāk plaša vai kariķēta intuīcijas jēdziena izmantošanu un vienkāršotu domu eksperimenta izpratni.²² Šīs aizstāvības ietvaros tiek argumentēts, ka domu eksperimenta metodika — tāda, kādu

to saprot eksperimentālās filozofijas pārstāvji, — nav būtiska filozofiskai argumentācijai un reālā filozofiskā praksē nemaz arī netiek izmantota, iesakot aizvietot Čomska lingvis-tiskā balstītu “intuīciju” ar sarežģītāku un atbilstošāku jēdzienu.²³

Sikāk pievērsties aplūkotajai diskusijai starp eksperimentālās filozofijas adeptiem, kas izaicina domu eksperimentēšanas metodi, un tradicionālās filozofijas pārstāvjiem, kas to aizstāv, ir viņpus šī raksta iespējām. Tomēr jāpiezīmē, ka minētās diskusijas kontekstā šajā rakstā izvērstā kritika eksperimentālās filozofijas projektam ieņems abas formas, proti, pamatos ekspertīzes lomu domu eksperimentēšanas praksē, vienlaikus aicinot sašaurināt domu eksperimenta un intuīcijas jēdzienus.

Intuīciju stabilitāte vs. domu eksperimentu stabilitāte

Eksperimentālās filozofijas izaicinājums domu eksperimentēšanas metodikai balstās intuīciju stabilitātes nojēgumā un apsvērumā, ka intuīcijas, ko izsauc klasiski domu eksperimenti filozofijā, ir nestabilas un tād — neuzticamas. Tomēr ir iespējams argumentēt, ka, lai gan intuīciju stabilitātes nojēgums piedāvā visai skaidru mērauklu dažādu domu eksperimentu izvērtēšanai, mērījumi, kas izdarīti ar tās palīdzību, neatspoguļo nekādus filozofiski interesantus rezultātus. Šādu argumentācijas līniju pamatojošās premisas iedvesmo, pirmkārt, Daniela Deneta (*Daniel Dennett*, dz. 1942) intuīcijas sūkņa jēdziens un apsvērumi par uzmanīgu domu eksperimentēšanu un, otrkārt, Roja Sorensena (*Roy Sorensen*, [b.g.]) domu eksperimentu stabilitātes metafora.

Dažas imagināras situācijas, pateicoties to izklāsta specifiskajam prezentācijas veidam, bieži vien vedina mūs izdarīt pārgrus un nepamatotus secinājumus. Piemēram, varam iedomāties papīra lapu un prātot, cik bieža tā būs, kad pārlocīsim to 50 reizes. Vairumu no mums visticamāk pārņem visai

droša sajūta, ka sevišķi tālāk par prāvas enciklopēdijas vai, iespējams, galda augstumu netiksim. Tomēr aprēķins demonstrē, ka šādi iegūtā papīra lapa stiepsies ceturtdaļu ceļa līdz Venērai (standarta papīrlapas biezums ir aptuveni 0.003 centimetru; $2^{50} \cdot 0.003$ ir aptuveni 2900000 kilometru). Šādas hipotētiskas situācijas Denets dēvē par intuīcijas sūkņiem, un šī jēdziena formulējums pirmoreiz parādās filozofa kritiskajā komentārā Serla slavenajam rakstam “Prāti, smadzenes un programmas” (*“Minds, Brains, and Programs”*) un tajā piedāvātajam ķīniešu istabas domu eksperimentam.²⁴ Šī jēdziena metodiskās implikācijas Denets sikāk izvērs savā vēlākajā darbā “Intuīcijas sūkņi un citi domāšanas instrumenti”²⁵, kur intuīcijas sūknis tiek definēts kā tāds scenārijs vai situācija, kas iecerēts kādas tēzes aizstāvībai — jeb noteiktas intuīcijas “izsūkņēšanai” — un kura pārdomāšana, vienlaikus maskējot citas scenārija implikācijas, izsauc spēcīgu intuitīvu šīs tēzes apstiprinājumu.²⁶ Ar “intuīciju” šeit tiek saprasta prepozicionāla attieksme, kas nav iegūta formālas izsecināšanas ceļā un kuru pavada izteikta drošticamības sajūta.²⁷ Piemēram, iztēlojoties situāciju, kurā cauri iestiklotam mājas logam tiek izsviests ķieģelis, mūs pārņem diezgan droša pārliecība, ka stikls sašķīdīs noteikta izmēra neregulārās lauskās, īpaši neietekmējot ķieģeļa trajektoriju (*nevis* stikls saplīsis regulāra trijstūra veida gabaliņos, vai ķieģelis, atsitoties pret stiklu, sašķīdīs drumslās, vai arī stikls elastīgi deformēsies, atgrūžot ķieģeli atpakaļ). Jāmin, šāds “intuīcijas” jēdziens ir visai līdzīgs eksperimentālajā filozofijā pieņemtajam, tomēr jāievēro, ka Deneta gadījumā tas nav nepieciešami saistīts ar sprieduma izdarīšanas spontanitāti.

Intuīcijas sūkņi, šķiet, nav nekas cits, kā tie paši filozofiskajai metodoloģijai jau labi pazīstamie domu eksperimenti. Tomēr šī jēdziena ieviešana nav liekvārdība; domu-eksperimentu-kā-intuīcijas-sūkņu pārdomāšana aicina mūs kritiski aplūkot šķietami

jau pazīstamo domu eksperimentu no citas perspektīvas, tādējādi ļaujot labāk saprast tā pielietojuma nosacījumus un robežas. Svarīgākā mācība, ko uzsver Denets, skaidrojot domu eksperimentus kā intuīcijas sūkņus, ir nepieciešamība veikt kontrolētas manipulācijas ar domu eksperimentu hipotētiskajiem scenārijiem, lai atklātu to, kādas tieši intuīcijas tie izsauc.²⁸ Denets, aizņemoties metaforu no kolēģa Duglasa Hofstadtera (*Douglas Hofstadter*, dz. 1945), apraksta intuīcijas sūkni (domu eksperimentu) kā “iekārtu ar vairākiem uzstādījumiem” un šo scenāriju analīzi — par šo uzstādījumu mainīšanu, “grozot šīs iekārtas slēdžus un spiežot tā pogas”.²⁹

Minētā scenārija manipulēšana var izpausties kā, piemēram, tā implicito pieņēmumu eksplikācija, tā naratīva tālāko konsekvenci izpētīšana un jaunu scenārija elementu pievienošana.³⁰ Šīs manipulācijas tiek veiktas, pieņemot, ka, mainoties domu eksperimenta scenārija detaļām, mainīsies arī domu eksperimenta izraisītās intuīcijas, un, vissvarīgāk, saprotot, ka fiksēts domu eksperimenta scenārijs, kura variācijas vēl nav izpētītas, var būt neuzticams, proti, tā sniegtā intuīcija var būt kļūdaina, neprecīza vai gluži vienkārši iluzora.

Deneta komentators Alins Kotrēls (*Allin Cottrell*, dz. 1953) šo intuīcijas sūkņu atgriezeniskās inženierijas principu ilustrē, piedāvājot ironisku domu eksperimentu, kura ietvaros tiek jautāts, vai ir iespējams iedomāties tādu cilvēku, kas ir citādi identisks normāliem cilvēkiem, tomēr kura smadzeņu vietā ir zāģu skaidas?³¹ Sākotnēji šķiet, ka tik tiešām mūsu mentālajā laboratorijā ir iespējams izveidot šo savādo būtni un iedomāties, ka tā nodarbojas ar visām tām lietām, ar kurām parasti nodarbojas normāli cilvēki. Tomēr, par spīti šai sākotnējai un visai naivajai intuīcijai, domu eksperimenta nosacījumu detalizēta izpildīšana vedina pie pretējas noliedzošas intuīcijas. Piemēram, var jautāt, kas notiek ar šī iedomātā cilvēka

asinsvadiem, kuri apasiņo smadzenes? Vai asinis iztek un paliek galvaskausa dobumā? Vai šis izraisa, piemēram, deguna asiņošanu? Vai iedomātā persona nepārtraukti tur vates tamponus nāsīs? Aplūkojot scenāriju tuvāk, t.i., eksplīcējot noteikta hipotētiskā objekta implicītās detaļas, pamazām atklājas tā jēdzieniskā pretrunība: divu cilvēku uzvedības identitāte nevar saglabāties, radikāli mainoties to anatomiskajai uzbūvei. Kā Denets, tā arī Kotrēls šeit norāda, ka noteikta hipotētiskā objekta iedomājamības pasludināšana vai arī tā definīcijas atkārtošana nav uzskatāma par pietiekamu pamatu, lai postulētu, ka domu eksperimenta nosacījumi ir veiksmīgi izpildīti.³²

Tādējādi, saprotot domu eksperimentus kā intuīcijas sūkņus, filozofa *modus operandi*, izmantojot mentālās laboratorijas rīkus, vairs nav pabeigta hipotētiskā scenārija konstruēšana un pielietošana kādas tēzes pamatošanai. Domu eksperimentēšana kļūst par pakāpenisku un kontrolētu iedomātā scenārija loģiskās telpas izpētīšanu, aplūkojot tā dažādās variācijas un novērojot to, kā šīs modifikācijas procesā mainās tā izraisītās intuīcijas. Tikai labi orientējoties kāda hipotētiskā scenārija loģiskajā telpā, var izdarīt drošus apgalvojumus par tā izraisīto intuīciju noturību un uzticamību.

Aplūkoto metodisko implikāciju var raksturot, izmantojot Roja Sorensena terminu, kā *domu eksperimenta* stabilitāti (preņostatot to eksperimentālajā filozofijā lietotajam *intuīciju* stabilitātes terminam). Eksperimentālās filozofijas dati, izmantojot Sorensena terminoloģiju, norāda, ka domu eksperimenti ir ne tikai sinhroni nepastāvīgi, proti, motivē pretrunīgus intuitīvus spriedumus atšķirīgās personās (piemēram, atšķirīgu kultūru pārstāvjos, atšķirīgu jomu akadēmiķos, atšķirīgu valodu lietotājos), bet vienlaikus arī diahroni nepastāvīgi, proti, motivē pretrunīgus intuitīvus spriedumus vienā un tajā pašā personā atšķirīgās dotā domu eksperimenta iterācijās.³³

Šo diahrono nepastāvību Sorensens metaforiski apraksta ar svārstību ietekmi uz lodes līdzsvaru atšķirīga reljefa virsmās. Ja lode atrodas uz blodas reljefa virsmas, tad, par spīti spēcīgām šīs virsmas svārstībām, lodei būs tendence atgriezties blodas dibenā, proti, šādos apstākļos lodi raksturo stabils līdzsvars; varētu apgalvot, ka lodes potenciālā enerģija “tēmē” šī punkta virzienā. Turpretim, ja lode atrodas uz kupola — jeb apvērsta blodas — reljefa virsmas, tad pat pie nelielām svārstībām šajā virsmā lodei būs tendence pamest kupola virsotni, proti, šādos apstākļos lodi raksturo nestabils līdzsvars; lodes potenciālā enerģija “tēmēs” prom no kupola virsotnes. Papildus šīm divām līdzsvara paradigmām ir iespējams izšķirt arī neitrālu līdzsvara stāvokli: ja lode atrodas uz līdzenas virsmas, tad, pie svārstībām šajā virsmā, tai būs tendence attālināties no tās sākumpunkta, tomēr tās potenciālā enerģija “netēmēs” nedz uz, nedz arī prom no tās sākumpunkta.

Padarot uzskatāmākas šajā metaforā nodibinātās analogijas, jānorāda, ka varam domāt par lodes atrašanās vietu kā par domu eksperimenta veicēja intuitīvā sprieduma saturu, savukārt par virsmas svārstībām — kā par variāciju ieviešanu domu eksperimenta hipotētiskajā scenārijā.

Ņemot vērā šo, var definēt (pretstatā eksperimentālajā filozofijā pieņemtajai intuīciju stabilitātei — noturīgai saitei starp fiksētu scenāriju un noteiktu intuīciju) domu eksperimenta stabilitāti — noturīgu saiti starp domu eksperimentu, kā modificējamu iedomātu un savstarpēji saistītu elementu kopumu, un noteiktu intuīciju. Tādējādi, jo mazāk mainās scenārija izraisītās intuīcijas, variējot tā dažādajiem elementiem, jo stabilāks ir domu eksperiments, savukārt jo vairāk mainās scenārija izraisītās intuīcijas, variējot tā elementiem, jo nestabilāks tas ir.

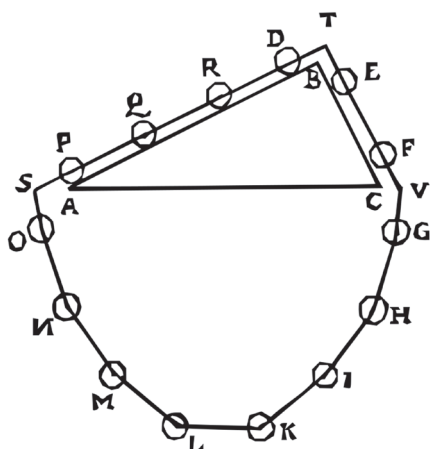
Raksta otrajā daļā tiks piedāvāts un īsumā izskatīts nestabila domu eksperimenta gadījums, kā arī, balstoties tajā, argumentēts, ka domu eksperimentu pielietošana filo-

zofijā iegūst savu izziņas funkciju, t.i., spēju pamatot vai apgāzt pieņēmumus tieši šādas tā scenārija elementu pakāpeniskas un kontrolētas manipulēšanas kārtā. Līdz ar to tiks piedāvāts pamats uzskatīt (pretēji eksperimentālās filozofijas pieņemumam), ka filozofiskai praksei saistoša ir tieši domu eksperimentu stabilitātes (nevis intuīciju stabilitātes) izpētišana.

Stabili un nestabili domu eksperimenti

Filozofijā piemērus stabiliem domu eksperimentiem — vai vismaz stabiliem ietekmīgiem domu eksperimentiem — ir visai grūti atrast, tādēļ sākotnēji jāvērsas pie dabaszinātnēm, kur tie ir biežāk sastopami. Iezīmīgs domu eksperiments fizikas vēsturē ir 16. un 17. gadsimta mijas flāmu matemātiķa un inženiera Simona Stevina (*Simon Stevin*, 1548–1620) slīpās plaknes scenārijs, kas viduslaiku domātājam ļāva visai atjautīgā veidā pierādīt slīpās plaknes līdzsvara likumu mehānikā — principu, kas ir visai noderīgs inženierzinātnēs.

Stevins liek mums iedomāties divas slīpas plaknes, kurām ir vienāds augstums, bet atšķirīgi slīpumi, savienotas tā, lai tās veidotu prizmu (sk. attēlu). Pār šo prizmu ir pārmešta krellēm līdzīga noslēgta ķēde, ko veido vienādā atstumā sasaistītas un vienādas masas lodes; ķēde ir pietiekami gara, lai daļa no tās nokarātos zem prizmas. Sākotnēji šķiet, ka šādi pakārta ķēde būs nekustīga, proti, tā neslīdēs ap prizmu nedz pulksteņa rādītāja virzienā, nedz arī pretēji tam. Šeit Stevins spriež, ka, tā kā, pirmkārt, šādi novietota ķēde būs nekustīga, un, otrkārt, tā ķēdes daļa, kas karājas zem prizmas, ir simetriska (tādējādi velkot virspusē esošo ķēdi abos virzienos ar vienādu spēku), tad, ja mēs šo ķēdi pārgrieztu pie prizmas pamatnes abiem galiem, tad, šķiet, prizmas virspusē esošā ķēde arī paliktu nekustīga — labajā pusē esošās lodes vilktu ar tādu pašu spēku, ar kādu kreisajā pusē esošās.

Simona Stevina slīpās plaknes domu eksperimenta vizualizācija: D-R – ķēdē sasaitītās lodes; S un V – punkti, kuros ķēde tiek pārgriezta; T – punkts, par kuru situācijas pārdomāšana liek spriest, ka velkošie spēki tā abās pusēs ir vienādi.

Stevins izmanto tikko aplūkoto hipotētisko scenāriju un tā izsaukto intuīciju par ķēdes nekustīgumu, lai izsecinātu slīpās plaknes līdzsvara likumu, kas diktē, ka uz vienāda augstuma slīpām plaknēm vienāda smaguma ķermeņi velk ar spēku, kas ir apgriezti proporcionāls plakņu garumam.

Ir pamats domāt, ka aplūkotais domu eksperiments ir stabils, proti, variācijas tā aprakstā neietekmēs mūsu sākotnējo intuīciju, t.i., spriedumu, ka pēc ķēdes pārgriešanas uz prizmas palikušais ķēdes fragments paliks nekustīgs. Mēs katrs varam pārliecināties par šo stabilitāti pašu privātajās mentālajās laboratorijās, vai arī, ņemot vērā, ka fizikas vēstures gaitā Stevina domu eksperimenta izraisītā intuīcija un izsecinātais princips ir palikuši neapstrīdēti, paļauties uz profesionāļu paveikto iztēles darbu.

Acimredzami tādas triviālas izmaiņas, kā variācijas iztēlotās prizmas telpiskajās dimensijās, krāsā vai materiālā, vai arī ložu sakabinājuma veidos, piemēram, virves, tro-

ses vai metāla ķēdes savienojumos, būs nebūtiskas. Šeit, protams, ir jāpatur prātā, ka, ieviešot variācijas domu eksperimenta scenāriju, neesam pilnīgi brīvi. Šajā gadījumā, ņemot vērā, pirmkārt, Stevina sākotnējo domu eksperimenta aprakstu un, otrkārt, problēmu, kuras risināšanai tas ir paredzēts, proti, jautājumu par makroskopisku cietvielu ķermeņu kustības tendencēm, esam spiesti iedomāties tikai noteikta tipa objektus un procesus, tādējādi ierobežojot iespējamo variāciju telpu, kurā mūsu iztēle var darboties. Mēs nevaram, saglabājot labvēlības principu, iztēloties ka, piemēram, apkārtējā gaisa temperatūra pārsniedz prizmas materiāla kušanas punktu vai lodes ir savienotas ar elastīgām saitēm, vai kopējā sistēma atrodas bezsvara stāvoklī. Šīs variācijas padarītu hipotētisko situāciju par nederīgu attiecīgās problēmas risināšanai.

Toties mēs varam iztēloties, paliekot sākotnējā apraksta un relevantās problēmas atvēlētajā variāciju telpā, tādas variācijas kā, piemēram, izmaiņas prizmas paralēlo plakņu leņķos (saglabājot, protams, sākotnēji postulēto prizmas tipu), variācijas sasaistīto ložu izmēros vai masās (saglabājot, protams, postulātu, ka tās visas ir vienādas), variācijas ložu atstatumos (saglabājot, protams, ka tie ir vienādi), vai arī variācijas ložu daudzumā (paturot prātā, ka šim skaitam būs kāds minimālais sliekšnis; ķēde, kas sastāvēs tikai no divām lodēm, nevarēs atrasties postulētajās attiecībās ar prizmu, piemēram, būt ar nokāri). Pie tam variācijas visos šajos parametros neizraisa variācijas mūsu sākotnējā intuitīvajā spriedumā — pēc nogriešanas ķēde paliks nekustīga.

Netiešs iemesls tam, kādēļ aplūkotais domu eksperiments ir stabils, ir apstākļi, ka variāciju telpa, kuru atļauj domu eksperimenta sākotnējais apraksts un risināmā problēma, ir neliela un skaidra. Citiem vārdiem, situācija, kuru Stevins mums liek iedomāties, ir vienkārša — to veido elementi (objekti, īpašības, procesi), kas pēc to skaita un tipa ir nedaudzi. Ņemot šo vērā, domu eksperimenta

iespējamās variācijas ir viegli izsekojamas un izmaiņas domu eksperimenta veicēja intuīcijās ātri pamanāms.

Pretēja situācija raksturo daudzus filozofiskus domu eksperimentus — tie ir izteikti sarežģīti, tādējādi paverot ievērojamu (bieži vien teju nebeidzamu) telpu dažādām iespējamām variācijām. Samezgotās diskusijas, kas apvīj ietekmīgus filozofiskus domu eksperimentus, ir uzskatāma liecība šim apstāklim.

Viens no atpazīstamākajiem domu eksperimentiem apziņas filozofijā ir trūkstošo fenomenālo īpašību (jeb tā dēvēto filozofisko zombiju) gadījums. Trūkstošo fenomenālo īpašību scenārija pamatideja parādās jau Dekarta "Pārrunā" atrodamajā idejā par dzīvniekiem kā mehāniskiem automātiem, kā arī Leibnica "Monadoloģijas" vēdzirnavu piemērā, tomēr tā sistemātisks un detalizēts lietojums ir meklējams Deivida Čalmersa darbā "Apziņotais prāts".³⁴ Šī domu eksperimenta motivētie intuitīvie spriedumi tiek visbiežāk izmantoti, lai apgāztu biheiviorisma, fizikālisma vai funkcionālisma nostājas apziņas filozofijā.

Trūkstošo fenomenālo īpašību domu eksperiments aicina iedomāties situāciju, kurā tiek izveidota domu eksperimenta veicēja fizikāla kopija; šīs situācijas iedomāšanos pavada jautājums: vai papildus šim ir iespējams iedomāties, ka kopijai, par spīti tās fizikālajai identitātei ar oriģinālu, trūkst fenomenālas apziņas? Detalizētākam šī scenārija izklāstam ir vērts sniegt ieskatu Čalmersa, kurš ir viens no dedzīgākajiem šī domu eksperimenta implikāciju aizstāvjiem, domas gaitā: "Apsvērsim manu zombiju dvīni. Šī būtne ir identiska man molekulu molekulā, un, tik tiešām, identiska visās fundamentālajās īpašībās, kuras postulē pabeigta fizika, tomēr tai pilnībā trūkst apzinātas pieredzes. [...] Lai palīdzētu saprast šo gadījumu, varam iztēloties, ka šobrīd lūkojos ārā pa logu un, redzot tur esošos kokus, pieredzu patīkamas zaļas krāsas, košļājot šokolādes tāfelīti, izbaudu tās maigo garšu un jūtu trulas sāpes savā labajā plecā. Kas notiek manā zombiju dvīnī? Tas ir fizikā-

li identisks man un, varam pieņemt, atrodas identiskā vidē. Tas pavisam noteikti būs man funkcionāli identisks: apstrādās tā paša veida informāciju, reaģēs uz saņemtajām ievadēm līdzīgā veidā, tā iekšējā uzbūve būs atbilstoši strukturēta un tam būs neizšķirama izrietošā uzvedība. [...] Tas pat būs "ar apziņu" funkcionālā izpratnē [...] — būs nomodā, spējīgs ziņot par savu iekšējo stāvokļu saturu, spējīgs fokusēt uzmanību dažādos veidos utt. Vienīgi nekas no šīs funkcionēšanas nebūs tāds, ko pavada reāla apzināta pieredze. Nebūs nekādas fenomenālas sajūtas. Nebūs nekā tāda, kā tas ir — būt zombijam."³⁵

Sekojojot Čalmersa stāstījumam, šķiet, esam iedomājušies tādu radību, par kuru var teikt, ka tas nav it nekā — būt šai radībai. Tomasa Neigela (*Thomas Nagel*, dz. 1937) slavenā — vai, ņemot vērā tās nebeidzamo kritiku, bēdīgi slavenā frāze "tas, kā tas ir..." (*"what it is like..."*) — būt kādai radībai (būt sikspārnim, būt cilvēkam vai, šajā gadījumā, būt zombijam) tiecas norādīt uz šīs radības subjektīvās pieredzes kvalitatīvo iedabu.³⁶ Šo iedabu, kuru daudzi filozofi tālāk analizē dažādu modalitāšu fenomenālās īpašībās jeb *qualia* instancēs (piemēram, tajā, "kā tas ir" — redzēt zaļumu, saģaršot saldumu vai sajūst trulas sāpes), Čalmerss uzskata par apziņas jēdzienu definējošu iezīmi. Tādējādi pie šādas "apziņas" jēdziena izpratnes, apgalvojot, ka noteiktai būtnei piemīt apzināta pieredze, tiek apgalvots, ka "tas ir kaut kā" — būt šai būtnei; fenomenālo īpašību, kas veido šo "kaut kā", izskaidrošana ir vienlaikus apziņas izskaidrošana.³⁷

Ņemot to visu vērā, trūkstošo fenomenālo īpašību domu eksperiments, ja tā intuitīvais slēdziens ir uzticams, apgāž fizikālisma un funkcionālisma nostājas. Proti, ja ir iespējams iedomāties zombiju, t.i., būtni X, kura ir fizikāli un funkcionāli identiska kādai citai būtnei Y, kurai piemīt apzināta pieredze, tomēr tas nav it nekā — būt X, tad neviens skaidrojums, kas sniegts fizikālos un funkcionālos terminos, nespēs notvert fenomenālās

īpašības, kas pavada attiecīgo X fizikālo uz-būvi un funkcionālo organizāciju.³⁸ Tādējādi, vadoties pēc Čalmersa, jebkuru mēģinājumu skaidrot apzinātu pieredzi fizikālos un funkcionālos terminos pavadīs principiāli neatbildams jautājums: vai dotais skaidrojums tik tiešām norāda uz to, kā tas ir — būt šai būtnei? Pateicoties aplūkotajam domu eksperimentam, šis jautājums vienmēr paliks atvērts: neviens fizikāli funkcionāls skaidrojums kādam mentālam stāvoklim vai procesam nebūs pabeigts, jo tas atstās neizskaidrotas šim stāvoklim vai procesam būtiskās fenomenālās īpašības.

Tomēr, paturot prātā intuīcijas sūkņa ideju, nevajadzētu uzskatīt tikko aprakstīto domu eksperimenta scenāriju par pabeigtu veselumu, un tātad — tā izraisīto intuitīvo spriedumu par galīgu. Jāatzīst, Čalmerss piedāvā visai abstraktu situāciju, un tādēļ uzkrītošākais “slēdzis”, kura “uzstādījumus” iespējams manipulēt, ir šīs situācijas detali-zētība.

Viens no abstraktākajiem nojēgumiem aplūkotajā situācijas aprakstā ir nojēgums par “fundamentālajām īpašībām, kuras postulē pabeigta fizika” un kuras nodrošina iedomātās kopijas fizikālo identitāti tās oriģinālam. Pirmkārt, mūsu iztēli ierobežo fakts, ka šī brīža fizika nav pabeigta un nav pat isti skaidrs, pie kādiem nosacījumiem to varētu uzskatīt par pabeigtu. Līdz ar to nav skaidrs, ko īsti ir nepieciešams iedomāties, iedomājoties divu lietu identitāti visās to fundamentālajās fizikālajās īpašībās. Tomēr, izdabājot Čalmersam, uz brīdi aizmirsīsim šo neskaidrību un pieņemsim, ka pabeigta fizika, ja tāda ir iespējama, uzskatāma par kaut ko līdzīgu mūsu šā brīža fizikai. Pie šī nosacījuma var jautāt, kas gan īsti sastāda lietas fundamentālu fizikālu aprakstu? Vai to veido uz papīra lapas pierakstītas molekulārās formulas? Visticamāk, nē. Jāatceras, ka domu eksperimenta naratīvs implicē, ka šāds fizikāls apraksts kopā ar nepieciešamajām tehnoloģijām ļauj konstruēt būtnes fizikālo kopiju un to diez vai

ir iespējams paveikt ar kāda ķīmiķa laboratorijas pierakstu kladi vien. Varbūt šādu fizikālu aprakstu veido kvantu sistēmas raksturojošas viļņu funkcijas un varbūtību sadalījumi? Vai, drīzāk, daudzu šādu formālu sistēmu modeļi, kas simulēti kādā superdatorā? Bet ko tieši šie modeļi modelē?

Mēģinot konkretizēt šo visai izvairīgo nojēgumu, jāuzsver, ka tā iedomāšanās ir esenciāla domu eksperimenta intuīcijas motivešanai: ja nespējam iztēloties to, kas īsti sastāda zombija fundamentālo fizikālo aprakstu, tad vienlaikus, jāatzīst, nevaram būt droši, ka šis apraksts tomēr neietver arī fenomenālas īpašības. Tādējādi nevaram būt droši, ka, izsekojot Čalmersa naratīvam, tik tiešām esam iedomājušies zombiju — būtni ar trūkstošām fenomenālām īpašībām.

Jebkurā gadījumā šis naratīva elements mums pieprasa iedomāties kaut ko vairāk, nekā esam spējīgi iedomāties, un šai atskārsmei vajadzētu samazināt sākotnējā intuitīvā sprieduma spēku. Tomēr, papildus domu eksperimentā sastopamo “fundamentālo fizikālo īpašību” problemātiskumam, daudz apgrūtinošāka ir prasība iedomāties būtni “ ‘ar apziņu’ funkcionālā izpratnē” pie nosacījuma, ka “nekas no šīs funkcionēšanas nav tāds, ko pavada reāla apzināta pieredze”. Čalmersa komentators Alins Kotrēls papildina iedomāto situāciju, liekot iztēloties gadījumu, kurā iepriekš pavisam normālu indivīdu pēkšņi pārņem pilnīga aklā redze (*super-blindsight*), proti, tāds fiktīvs kognitīvs ierobežojums, kas liedz personai jebkādu vizuāli apzinātu pieredzi, taču tajā pašā laikā ļauj izdarīt pareizus spriedumus par to, kas atrodas viņa vizuālajā laukā.³⁹ Šādi tiek iegūts daļējs zombijs — cilvēks, kas ir fizikāli identisks normālam cilvēkam, taču kuram trūkst ar vizuālo percepciju saistītās fenomenālās īpašības. Ja subjekts, kas cieš no šādas pilnīgās aklās redzes, saskaras ar kādu iekrāsotu objektu, piemēram, sarkanu ābolu, tad viņš zina, ka priekšā atrodas ābols un tas ir noteiktā krāsā, tomēr viņam *tas nav it nekā* — redzēt šo sarkanumu.

Šeit Kotrēls aicina iztēloties detalizētu situāciju, kurā šis daļējais zombijs (cilvēks, kuram kādreiz tas ir bijis kaut kā — redzēt, tomēr tagad tas nav gluži nekā) sniedz ziņojumu par skatu, kas paveras, “lūkojoties” ārā pa biroja ēkas logu: “Man šķiet, aiz mana loga šobrīd vējā dzirkstī citrondzeltenas, oranžas un rūsganas rudens lapas. Zāle, uz kuras pēcpusdienas saule met garas ēnas, arī vēstī par rudens brūnganumu. Tepat tuvumā uz mana biroja kļieģeļu sienas saule krāso skaidrus sjennas un okera toņus, atsaucot atmiņā mazos kvadrātiņus ūdenskrāsu kastē. Bet ielāgo, es nevaru patiesībā neko no tā redzēt tādā veidā, kādā es kādreiz varēju redzēt — es to visu tik vien kā reģistrēju.”⁴⁰

Mēģinot aptvert šī savādā ziņojuma pēdējo teikumu, vajadzētu parādīties grūtībām saprast, kas īsti ar to domāts. Visi pierādījumi liecina, ka minētie objekti tiek saredzēti — persona ir spējīga nosaukt un izšķirt dažādus krāsu toņus, noteikt to savstarpējās attiecības un pat sasaistīt tās ar vizuāliem elementiem, kas ir saglabājušies atmiņā. Uz ko gan vēl varētu norādīt vārds “redzēt”, ja ne uz spēju paveikt visu augstāk minēto? Ņemot vērā šo, šķiet, vienīgais veids, kā interpretēt frāzi “es nevaru patiesībā neko no tā redzēt, [...] es to visu tik vien kā reģistrēju”, ir skaidrot to kā vai nu klajus melus, vai arī pārpratumu par pienācīgu vārdu lietojumu. Ja pārējais verbālais ziņojums liecina par spēju detalizēti izšķirt krāsas, tad, pateicoties vārda “redzēt” nozīmei, subjekts tik tiešām spēj redzēt. Iespējams, kāda savāda valodas lietojuma gadījumā nošķirums starp “redzēšanu” un “tik vien kā reģistrēšanu” ir iecerēts kā norāde uz emocionālo stāvokli, kas pavada aprakstīto novērojumu un ir analogisks nošķīrumam “pievērst uzmanību” un “būt vienaldzīgam”. Iespējams, frāze “nevis redzēt, bet tik vien kā reģistrēt” norāda uz kādu neierastu apstākli vizuālajā pieredzē, piemēram, halucinācijām vai kādu citu traucējumu. Tomēr šķiet, ka aprakstītais indivīds, par spīti viņa pēdējam komentāram, ir tāds, kuram piedēvējama

“redze”. Pie tam šī jēdziena piedēvēšanu ir iespējams tālāk pārbaudīt, iedomājoties aklās redzes pārņemto personu dažādos kontekstos. Un, ja domu eksperimenta nosacījumi paliek spēkā, tad arī šajos kontekstos mūsu daļējais zombijs uzvedīsies tā, ka mums nekas cits neatliks, kā piedēvēt tam spēju redzēt.

Tādējādi, argumentē Kotrēls, iedomājoties kāda kognitīva procesa funkcionālās detaļas, parādās grūtības saprast, kā īsti var stāties spēkā tāda situācija, kurā šis funkcionālās detaļas ir klātesošas, bet trūkst to pavadošās fenomenālas pieredzes. Vai funkcionāla redzēšana nav vienlaikus arī fenomenāla redzēšana? Taču, lai arī šī domu eksperimenta variācija var vājināt sākotnējo intuīciju, tā visticamāk neizslēdz to pavisam. Tik un tā, šķiet, ir iespējams iedomāties personu, kura ir funkcionāli redzīga, t.i., reaģē uz vizuāliem stimuliem, precīzi lieto krāsu nosaukumus un veido kompleksas asociācijas, bet kuras apziņā valda fenomenāls “tukšums”. Sorensena metaforiskā lode, šķiet, nav izkustējusies.

Tomēr šis domu eksperiments kļūst īpaši nestabils, nomainot perspektīvu, no kuras hipotētiskā situācija tiek iztēlota. Ja iepriekš daļējais zombijs tika iedomāts kā cita persona, izdarot secinājumus par to no trešās personas perspektīvas, tad šoreiz mēģināsim iedomāties sevi pašu kā pilnīgās aklās redzes upuri — sauksim šo par intrasubjektīvo trūkstošo fenomenālo īpašību gadījumu.

Iedomāsimies, ka no rīta pamostamies un nekavējoties konstatējam visai satraucošu apstākli: esam informēti par logā kritošajiem patīkamajiem, siltajiem saules stariem un reģistrējam segas auduma gludo, mīksto tekstūru, kā arī, uzlūkojot modinātājpulks-teni tepat uz naktsгалdiņa, zinām, ka tā displeja spilgti dzeltenie cipari rāda 09:06. Tomēr, pārsteidzošā kārtā, *tas nav it nekā* — šo visu pieredzēt. Nodomājuši pagatavot krūzi kafijas, dodamies uz virtuvi (kaut gan *tas nav nekā* — sajūst aukstās grīdas flīzes ar basajām pēdām un apjaust gaiteni telpiskās aprises), atrodam trauku ar kafijas pupiņām

(kaut gan *tas nav nekā* — izšķirt blāvi zilo metāla trauku, kurā glabājas kafija, no tumši brūnā trauka, kas satur tējas lapas) un, visbeidzot, liekot kafijas tasi pie lūpām, fiksējam šķidrums karstumu un rūgtumu (kaut gan *nav nekā tāda, kā tas ir* — to sagaršot).

Jāievēro, ka, sekojot sākotnējā domu eksperimenta nosacījumiem, nedrīkstam iedomāties, ka esam, piemēram, gluži vienkārši akli (vai kurli, vai kā citādi nejutīgi). Pirmkārt, aklums būtu fizioloģiski izraisīts, un zombijs ir fizikāli, tātad arī fizioloģiski, identisks cilvēkam bez patoloģijām. Kā arī, otrkārt, aklu nav iespējams jēgpilni iedomāties bez to pavadošajiem funkcionālajiem traucējumiem, piemēram, nespējas izšķirt vizuālus stimulus un veikli orientēties telpā, un šādi traucējumi, pēc definīcijas, nav raksturīgi zombijam.

Jāatzīst, ka, mēģinot īstenot šī domu eksperimenta intrasubjektīvo variantu, kļūst aizvien grūtāk saprast (un tātad — aizvien grūtāk iedomāties), ka noteiktas funkcijas izpilde nav identificējama ar to, kas sākotnēji ir uzskatīts par atsevišķu šīs funkcijas izpildes kvalitatīvo aspektu. Jēgpilni iedomāties vienu, šķiet, nav iespējams bez otra palīdzības. Denets šajā sakarā atzīmē, ka, anulējot visas tās funkcijas, kuru izpilde izsauc, piemēram, “vārdos neapraķstāmu un nemieru raisošu priekšnojautu, dzīvespriecīgu nevēribu pret detaļām, manu apsēstību un aizmāršību, manu spēju uzburt fantāzijas, manu nespēju noturēt prātā vairāk par pāris lietām vienlaicīgi, manu spēju atsaukt atmiņā mīļotā cilvēka nāvi un tikt aizkustinātam līdz asarām, manu nespēju pieķert sevi monologā izmantoto vārdu darināšanas brīdī. [...] Viss šis ir “tik vien” kā “funkciju izpilde” vai daudzu kompleksu funkciju izpildi raksturojošu dispozīciju manifestācija. Veidojot introspektīvu pierādījumu katalogu, es nezinātu, par ko domāju, ja nespētu minēto identificēt ar funkcionālu kritēriju palīdzību.”⁴¹

Ja tiek redzēts X, tad, balstoties tajā, cik labi un kādā veidā X tiek redzēts, vajadzētu būt iespējamam eksplīcēt to, kādi apstākļi sa-

stāda X redzēšanu, piemēram, norādot, ka X redzams skaidri, tas ir noteiktā veidā iekrāsots un tam ir formālas aprises. Ja šādi apstākļi netiek eksplīcēti, tad var šaubīties, vai X ir tik tiešām redzams. Tādējādi, no pirmās personas perspektīvas mēģinot iedomāties, kas sastāda to, kā tas ir — redzēt X, var vienīgi norādīt uz detalizētākiem X redzēšanas funkcionālajiem apstākļiem, piemēram, norādot, ka X ir telpiski novietots noteiktā attālumā no uztvērēja, tas ir noteiktā veidā iekrāsots un izgaismots, ar to ir asociētas citas ne-vizuālas funkcionālas dispozīcijas, piemēram, iespēja šo objektu paņemt, vai vēlme šo objektu aptaustīt. Tādējādi, šķiet, ka vienīgais veids, kā iedomāties fenomenālu pieredzi, ir iztēloties dažādas detalizētības funkciju izpildi, un, *vice versa*, vienīgais veids, kā iedomāties X funkcionālu pieredzi, ir iztēloties kaut ko fenomenālu.

Ēriks Markuss (*Eric Marcus*, [b.g.]), komentējot trūkstošo fenomenālo īpašību gadījumus apziņas filozofijā, atjautīgi norāda, ka to intuitīvos spriedumus izraisa scenārija radītā maldīgā nojauta, ka tā nosacījumi ir izpildīti, kamēr patiesībā tie ir gluži vienkārši ignorēti.⁴² Kā to demonstrēja domu eksperimenta intrasubjektīvā versija, pirmās personas perspektīvas ietvaros funkcionālu kognitīvu spēju iedomāšanās ir neatraujama no pieredzes fenomenālo aspektu iedomāšanās: iztēlojoties vienu, tiek neizbēgami iztēlots arī otrs. Turklāt saprotot, ka fenomenālas pieredzes jēdziens nosauc īpašības, kas ir epistēmiski pieejamas tikai no pirmās personas perspektīvas⁴³, un līdz ar to īpašības, par kurām ir jēgpilni domāt tikai kā pirmās personas perspektīvas elementiem, oriģinālais domu eksperiments kļūst par viltīgu triku. Tas liek mums domāt, ka esam iztēlojušies kaut kā trūkumu, kamēr patiesībā esam gluži vienkārši atturējušies no iztēles akta. Oriģinālā domu eksperimenta intūcija ir balstīta nevis spējā pozitīvi iedomāties zombiju, bet gan spējā iedomāties būtnes fizikālu kopiju, vienlaikus atturoties iedomāties tās fenomenālo pieredzi. Un lieki piebilst: atturēšanās kaut ko iedomāties, nav kaut kā trū-

kuma iedomāšanās (atturēšanās iedomāties ūdeni glāzē, nav tukšas glāzes iedomāšanās; atturēšanās iedomāties cilvēku ar apziņu, nav zombija iedomāšanās).

Šādā veidā trūkstošo fenomenālo īpašību gadījuma intrasubjektīvā versija ievērojami vājina sākotnējo intuitīvo spriedumu, ka ir iespējams iedomāties funkcionālu identitāti bez fenomenālas identitātes. Virsma, uz kuras ir atradusies Sorensena metaforiskā lode, šķiet, ir izrādījusies esam kupols. Tādējādi šis domu eksperiments, izmantojot iepriekš ieviesto jēdzienu, ir nestabils — variācijas tā naratīvā izraisa nozīmīgas variācijas ar to saistītajos intuitīvajos spriedumos. Domu eksperimenta stabilitātes izvērtēšana šajā gadījumā ir ļāvusi, pirmkārt, izvērtēt filozofisku teoriju (t.i., noteikt, vai fizikālās kopēšanas scenārija implikācijas satur pretpiemēru fizikālisma un funkcionālisma nostājām), kā arī, otrkārt, uzrādīt jēdzienam filozofiski svarīgus atribūtus (t.i., perspektīvas lomu fenomenālas pieredzes skaidrošanā).

Domu eksperimenti un argumenti

Centrālā problēma diskusijā, kas 90. gados aizsāka interesi par domu eksperimenta lomu zinātņu metodoloģijā, ir tā dēvētais domu eksperimenta paradokss, proti, šķietamā pretruna starp, no vienas puses, apsvērumu, ka domu eksperimentēšanas ietvaros netiek pamestas prāta robežas, un, no otras puses, novērojumu, ka ar domu eksperimentēšanas palīdzību spējam iegūt zināšanas par apkārtējo pasauli, piemēram, saprast, ka ķermeņu krišanas ātrums ir neatkarīgs no to masas (Galileja torņa domu eksperiments), vai uz vienāda augstuma slīpām plaknēm vienāda smaguma ķermeņi velk ar spēku, kas ir apgriezti proporcionāls plakņu garumam (Stevina slīpās plaknes domu eksperiments). Šī šķietami paradoksālā situācija liek jautāt, kādā veidā tīri mentālas operācijas ar tīri mentāliem objektiem ļauj iegūt zināšanas par empīriskām parādībām, piemēram, fizikas likumiem.

lezīmīgākās konkurējošās nometnes strīdā par šī paradoksa risinājumu ir Džeimsa Brauna (*James Brown*, [b.g.]) racionālisms un Džona Nortona (*John Norton*, dz. 1953) empīrisms. Brauns argumentē, ka domu eksperimenti ir tādi hipotētiski scenāriji, kas stimulē mūsu intuīciju, ļaujot tvert noteiktus principus, piemēram, dabas likumus, *a priori*. Savukārt Nortons kritizē šādu platonisku racionālismu, mēģinot demonstrēt, ka domu eksperimenti nav nekas vairāk par slēptiem argumentiem, kuru premisas izvērtējamas ar novērojuma palīdzību. Šī diskusija kopš 90. gadiem ir attīstījusies, un tās fokusā nonākušas jaunas nostājas — lielākā daļa no tām sintezē vai samierina abu domātāju radikālās nostājas, atzīstot, ka, *contra* Nortonam, domu eksperimenti nav izsmeltoji reducējami uz argumentiem⁴⁴, un, *contra* Braunam, tas elements, kas pretojas argumentatīvai redukcijai, nav kāda mistiska intuīcijas spēja, kas “redz” pasauli *a priori*, bet gan naturālistiski skaidrojams kognitīvs mehānisms.⁴⁵

Iedziļināšanos Brauna-Nortona debatē neatļauj šī raksta apjoms un neparedz tā mērķis, tādēļ detalizētas atbildes sniegšana uz jautājumu par domu eksperimenta un argumenta attiecībām tiks atlikta, samierinoties ar daudz vienkāršāku jautājumu — vai argumentācija domu eksperimentēšanas metodikai vispār ir būtiska? Precīzāk, pretojoties eksperimentālās filozofijas izaicinājumam, tiks argumentēts, ka nedz kāda konkrēta domu eksperimenta versija, nedz arī domu eksperimentēšana kā pakāpenisks un piesardzīgs process pats par sevi nav interesants filozofijai. Tas, kas filozofiskai metodikai ir saistošs, ir domu eksperimenti, kas izmantoti par premisām *argumentos ar filozofiski nozīmīgiem secinājumiem* (līdzīgi, fizikai ir saistoši tikai tie domu eksperimenti, kas parādās *argumentos ar fizikai nozīmīgiem secinājumiem*).

Pirmkārt, ir skaidrs, ka filozofija — pat tā filozofija, kas īpaši lielā mērā paļaujas uz

hipotētiskiem scenārijiem, piemēram, epistemoloģija, ētika vai apziņas filozofija, — nesastāv no domu eksperimentiem vien. Citādi filozofiju būtu viegli sajaukt ar daiļliteratūru, piemēram, zinātnisko fantastiku. Tiesa, dažkārt populārfilozofiska panorāmas skata gūšanai pie vienpersoniskas atbildības par filozofisku teoriju atspēkošanu tiek saukti individuāli domu eksperimenti. Piemēram, Getjēra gadījumi tiek skatīti kā atspēkojums zināšanu kā patiesa pamatota uzskata definīcijai, Filipas Futas tramvaja scenāriji — kā noraidījums ētiskajām seku teorijām, un Deivida Čalmersa filozofiskie zombiji — kā naglas fizikālisma un funkcionālisma zārkos. Tomēr šādi panorāmiski ideju vēstures atainojumi palaiž garām bieži vien samudžinātos un komplicētos — tomēr nepavisam ne mazāk svarīgos — argumentācijas pavedienus, kas apvij domu eksperimentus un caurauž filozofisko diskusiju drānu. Lai rastu ieskatu argumenta un domu eksperimenta ciešajās attiecībās, var atsaukties uz Roja Sorensena ideju par alētiskajiem atspēkotājiem.

Sorensens savā darbā "*Thought Experiments*" mēģina demonstrēt, ka domu eksperiments kā hipotētisks scenārijs sastāda daļu no specifiska tipa argumenta. Šo argumenta tipu Sorensens nodēvē par alētisko atspēkotāju un izšķir divas vispārīgas tā formas — nepieciešamības atspēkotāju un iespējamības atspēkotāju.⁴⁶ Saskaņā ar Sorensenu, daudzi iezīmīgi domu eksperimenti filozofijā un citās izziņas sfērās ieņem šīs vispārīgās argumentācijas formas un tādējādi to formālie aspekti ir izvērtējami saskaņā ar tām.

Nepieciešamības atspēkotāji Sorensena formulējumā ir argumenti, kas izsecina kāda apgalvojuma vai apgalvojumu kopuma (definīcijas, teorijas, pārbaudāmības tēzes, likumu vai dispozīciju piedēvējums utt.) aplamību, demonstrējot, ka tas, ko šis apgalvojums implicē kā nepieciešamu, patiesībā ir neiespējams. Savukārt iespējamības atspēkotāji Sorensena formulējumā ir argumenti, kas izsecina kāda apgalvojuma vai apgalvojumu

kopuma aplamību, demonstrējot, ka tas, ko šis apgalvojums pieņem kā iespējamu, ir tāds, kam ir neiespējama implikācija. Nepieciešamības atspēkotāja formu ieņem, piemēram, jau aplūkotais Čalmersa filozofisko zombiju scenārijs, Džona Serla ķīniešu istabas domu eksperiments, Getjēra gadījumi, daži Filipas Futas tramvaja scenāriji u.c. domu eksperimenti un to ietverošie argumenti. Retāk sastopamo iespējamības atspēkotāja formu ieņem, piemēram, Bētranda Rasela (*Bertrand Russell*, 1872–1970) piecu minūšu scenārijs.

Lai gūtu ieskatu alētiskā atspēkotāja argumentā, var aplūkot, piemēram, apziņas filozofijā klasisko Džona Serla ķīniešu istabas domu eksperimentu un to ieskaujošo argumentāciju. Serls kritizē 70. gadu datortehnoloģiju attīstības iedvesmoto ideju par spēcīgo mākslīgo intelektu. Spēcīgais mākslīgais intelekts ir tāds programmu komplekts, kuram pašam par sevi piemīt kognitīvi stāvokļi, t. sk. intencionalitāte, un kura algoritmiskā uzbūve *ipso facto* kalpo par prāta skaidrojumu.⁴⁷ Precīzāk, Serls kritizē pieņēmumu, ka spēcīgais mākslīgais intelekts ir iespējams (šis pieņēmums Sorensena terminoloģijā ieņem modālā avota premisas vietu: M). Vadoties pēc Serla, ja spēcīgais mākslīgais intelekts ir iespējams, tad nepieciešami, ka tāds kognitīvs stāvoklis kā valodisku izteikumu nozīmes saprašana ir izskaidrojams kā operācijas ar noteiktas programmas sintaktiskajiem noteikumiem (šī implikatūra ekstrahē modālu implikāciju no sākotnējā avota: $M \supset \square I$). Tomēr mēs varam iedomāties sekojošo situāciju (t. i., veikt domu eksperimentu: D). Angļu valodā runājošs cilvēks ir novietots slēgtā telpā, kurā atrodas vairākas grāmatas ar ķīniešu valodas simbolu sērijām, kā arī noteikumu kopums — programma, kas instruē, kā vienas grāmatas simbolu sērijas ir korelējamas ar citas grāmatas sērijām. Istabā sēdošais cilvēks saņem ķīniešu valodas simbolu sērijas, t. i., programmas ievades, tās formāli apstrādā saskaņā ar noteikumiem un atbild ar citu

simbolu sērijām, t.i., izvadēm. Šo procedūru apgūstot, ķīniešu istabas izvadi nevar atšķirt no ķīniešu valodā runājoša cilvēka atbildēm. Jāpatur prātā, ka, lai iecerētais secinājumus būtu izrietīgs, Serlam ir jāpieņem, ka iztēlotā situācija ir iespējama (t.i., $\Diamond D$). Lai noslēgtu spēcīgā mākslīgā intelekta iespējamības kritiku, Serlam ir jāsakopo iepriekšējās idejas šādi: ja tik tiešām saprašanu var izskaidrot kā operācijas ar sintaktiskiem noteikumiem un tikko iedomātā situācija ar ķīniešu istabu tik tiešām ir iespējama, tad būtu jāpieņem, ka istabā sēdošais cilvēks saprot ķīniešu valodu (t.i., $(I \wedge D) \square \rightarrow A$). Tomēr, vadoties pēc Serla, ir absurdi, ka iedomātais cilvēks, lai cik labi tas būtu iemācījies attiecīgo simbolu apstrādes procedūru, saprot ķīniešu valodu; saprašana šādā situācijā nav iespējama (t.i., $\sim \square A$). Aplūkotie apgalvojumi ir savstarpēji pretrunīgi, proti, modālais avots S nevar būt paties, ja pārējie apgalvojumi ir patiesi, un *vice versa*. Šī paradoksa risinājums, Serlaprāt, ir atteikšanās no S, t.i., pieņēmuma, ka spēcīgais mākslīgais intelekts ir iespējams.

Apgalvojumus, kas sastāda Serla ķīniešu istabas domu eksperimentu un to iekļaujošo argumentu, var formālā veidā apkopot sekojoši:

- (1) M
- (2) $M \supset \square I$
- (3) $(I \wedge D) \square \rightarrow A$
- (4) $\sim \square A$
- (5) $\Diamond D$

Ir svarīgi pamanīt, ka, interpretēts kā alētiskais atspēkotājs, ķīniešu istabas hipotētiskais scenārijs ieņem tikai nelielu — tiesa, svarīgu — lomu Serla domas attīstībā, proti, tas parādās kā premisu (3) un (5) sastāvdaļa: premisa (3) sasaista spēcīgā mākslīgā intelekta tēzes implikāciju par sapratnes izskaidrojamību sintaktiskos terminos ar ķīniešu istabas hipotētisko scenāriju un norāda uz tās savādo implikāciju, savukārt premisa (5) paskaidro, kādēļ piedāvātais hipotētiskais scenārijs vispār ir uzskatāms par iespējamu.

Ņemot vērā šo, Serla ķīniešu istabas domu eksperimenta kritika vai aizstāvība — ja tā pretendē uz filozofisku nozīmību — nevar sastāvēt tik vien kā no spontānas intuitīvas reakcijas, ko izraisa hipotētiskā scenārija kontemplēšana (kā to varētu pieņemt eksperimentālie filozofi). Šī domu eksperimenta izvērtēšanā ir vienlaikus jāņem vērā arī to ieskaujošās argumentācijas analīze. Būtiski ir jautājumi par premisu patiesumu, piemēram, vai spēcīgā mākslīgā intelekta tēze tik tiešām implicē sapratnes sintaktisko iedabu — t.i., vai premisa (2) ir patiesa, vai intuitīvais spriedums, ka ķīniešu istabā esošā persona nesaprot ķīniešu valodu, ir pamatots — t.i., vai premisa (4) ir patiesa, vai ķīniešu istabas scenārijs vispār ir iespējams — t.i., vai premisa (5) ir patiesa, kā arī, svarīgāk, jautājums par to, vai kopējais arguments ir pārliecinošs, proti, vai paradokss, ko sastāda Serla premisas (1) līdz (5), tik tiešām ir vislabāk risināms, secinot, ka premisa (1) ir aplama.

Tādējādi jāatzīst, domu eksperimentēšana nav tik vien kā hipotētisku scenāriju kontemplēšana un intuitīvo reakciju novērošana, bet vienlaikus, un tikpat būtiski, arī argumentācijas analīze. Šajā gadījumā nav svarīgi, vai Sērensena alētisko atspēkotāju vispārīgās formas tik tiešām ir piemērojamas visiem domu eksperimentiem (Stevina slīpās plaknes scenārijs, piemēram, tām nepakļaujas). Svarīgi ir pieņemt, ka domu eksperimenti tik tālu, cik tie ir interesanti filozofijai, vienmēr parādās argumentācijas kontekstā un ir izvērtējami *kopā* ar tos ieskaujošajiem argumentiem. Darels Roubotoms (*Darrell Rowbottom*, [b.g.]) eleganti rezumē šo apsvērumu, sakot, ka “[...] tāpat kā nejausi apgāzt glāzi nav izpildīt fizikas eksperimentu, arī rakstīt fikciju nav nepieciešami izpildīt domu eksperimentu. Eksperimenti [tai skaitā domu eksperimenti] ietver ar nolūku īstenotus fizikālus vai mentālus lietu stāvokļus, lai *risinātu problēmas*.”⁴⁸ [Autora slīpraksts.]

Lieki piebilst, nozīmīgs instruments filozofisku problēmu risināšanā ir arguments.

Pie tam šī instrumenta prasmīga lietošana — pareiza un pārliecinoša argumentēšana, loģisku kļūdu uzrādīšana, negodīgu paņēmīnu atmakošana un domāšanas noslieču izgaismošana — prasa zināmu ekspertīzi. Tādējādi, ja šis ir atbilstošs filozofiskās domu eksperimentu metodikas atainojums, tad eksperimentālā filozofija (atkal) ievērojami trivializē filozofu “atzveltnes krēslā” paveikto darbu.

Secinājumi

Filozofisko ideju vēsture, kā arī šeit aplūkotie gadījumi, liecina, ka domu eksperimenti ir visai problemātiski izziņas līdzekļi. Tomēr vienlaikus aplūkotie gadījumi liecina, ka eksperimentālās filozofijas nojēgums par intuīciju stabilitāti kā noturīgu saistību starp fiksētu naratīvu un spontānu spriedumu, lai gan, iespējams, ir psiholoģiski vai socioloģiski interesants, tomēr nav relevantants filozofiskai praksei. Domu eksperimentu metodikas kritiķi norāda, ka intuīciju stabilitātes kritērijs ir izmantojams, lai izvērtētu domu eksperimentu uzticamību, un, interpretējot eksperimentālās filozofijas sniegtos datus, argumentē, ka klasisku filozofisku domu eksperimentu izsauktās intuīcijas ir nestabilas un tātad metodika kopumā — neuzticama. Tomēr, veicot jēdzienisku nošķirumu starp intuīciju stabilitāti un domu eksperimentu stabilitāti (proti, noturīgu saiti starp domu eksperimentu kā modificējamu iedomātu un savstarpēji saistītu elementu kopumu un noteiktu intuīciju), jāsecina, ka filozofiskā izziņā būtisks ir tieši otrais no abiem kritērijiem. Tieši domu eksperimenta stabilitātes izpēte (pakāpeniska un uzmanīga hipotētiskā scenārija variēšana, novērojot intuitīvās reakcijas uz šīm variācijām) ļauj izdarīt filozofiski nozīmīgus secinājumus, piemēram, par jēdzienam būtiskajām īpašībām. Papildus šim, domu eksperimentu kritiķi, izmantojot intuīciju stabilitātes kritēriju, pieņem, ka domu eksperimenti kā hipotētiski scenāriji ir neatkarīgi no argumentācijas. Tomēr filozofisku domu eksperimentu

pietuvināta izvērtēšana, piemēram, izmantojot alētiskā atspēkotāja formu, demonstrē, ka domu eksperimentu un kādu filozofiski nozīmīgu secinājumu vienmēr pastarpina arguments, un tādējādi domu eksperimenta izvērtēšana — tik tālu, cik tā ir filozofiski relevanta, vienmēr ir arī argumentācijas izvērtēšana.

Ja argumenti, ar kuru palīdzību šeit īstenoja pretošanās eksperimentālās filozofijas izaicinājumam, ir pārliecinoši, tad jāatzīst, ka eksperimentālās filozofijas izaicinājums ir vērstis pret kariķētu filozofiskās metodoloģijas salmu lelli, nevis reālo tās praksi.

*Raksts ir recenzēts.
The article is peer-reviewed.*

Avoti un piezīmes

- 1 Witt-Hansen J. H. C. Ørsted, Immanuel Kant and the Thought Experiment. *Danish Yearbook of Philosophy*, 1976, 13 (1): 67.
- 2 Vispārīgam pārskatam, sk.: Sorensen R. A. *Thought Experiments*. New York/Oxford: Oxford University Press, 1992; Gendler T. S. *Thought Experiments: On the Powers and Limits of Imaginary Cases*. New York/London: Routledge, 2000; Stuart T. M., Fehige Y., Brown J. R. (Eds.). *Routledge Companion to Thought Experiments*. London: Routledge, 2018.
- 3 Norton J. D. Are Thought Experiments Just What You Thought? *Canadian Journal of Philosophy*, 1996, 26 (3): 333–366.
- 4 Brown J. R. *Laboratory of the Mind: Thought Experiments in the Natural Sciences*. London/New York: Routledge, 1991.
- 5 Piem.: Nersessian N. J. Cognitive Science, Mental Modeling, and Thought Experiments. In: Stuart et. al., op. cit., pp. 309–326.
- 6 Gendler T. S. *Intuition, Imagination, and Philosophical Methodology*. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 27.

- ⁷ Gettier E. L. Is Justified True Belief Knowledge? *Analysis*, 1963, 23 (6): 121–123.
- ⁸ Searle J. Minds, Brains and Programs. *The Behavioral and Brain Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980, 3 (3): 417–457.
- ⁹ Jackson F. Epiphenomenal Qualia. *The Philosophical Quarterly*, 1982, 32 (127): 127–136.
- ¹⁰ Chalmers D. *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- ¹¹ Foot P. The Problem of Abortion and the Doctrine of the Double Effect. In: Foot P. *Virtues and Vices*. Oxford: Basil Blackwell, 1978.
- ¹² Stuart T. M., Fehige Y., Brown J. R. Thought Experiments: State of the Art. In: Stuart et. al., op. cit., p. 3.
- ¹³ Stich S., Tobia K. Intuition and Its Critics. In: Stuart et. al., op. cit., p. 369.
- ¹⁴ Chomsky N. *Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use*. New York: Praeger, 1986, pp. 22–24.
- ¹⁵ Starmans C., Friedman O. Taking 'Know' for an Answer: A Reply to Nagel, San Juan and Mar. *Cognition*, 2013, 129: 662–665.
- ¹⁶ Weinberg J. M., Nichols S., Stich S. Normativity and Epistemic Intuitions. *Philosophical Topics*, 2001, 29: 429–460; Ahlenius H., Tännsjö T. Chinese and Westerners Respond Differently to the Trolley Dilemmas. *Journal of Cognition and Culture*, 2012, 12: 195–201.
- ¹⁷ Petrinovich L., O'Neill P. Influence of Wording and Framing Effects on Moral Intuitions. *Ethology and Sociobiology*, 1996, 17: 145–171.
- ¹⁸ Tversky A., Kahneman D. The Framing of Decisions and the Psychology of Choice. *Science*, 1981, 211: 453–458.
- ¹⁹ Schnall S., Haidt J., Clore G., Jordan A. Disgust as Embodied Moral Judgment. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2008, 34: 1069–1109.
- ²⁰ Sk., piem.: Horvath J. How (Not) to React to Experimental Philosophy. *Philosophical Psychology*, 2010, 23: 447–480.
- ²¹ Starmans C., Friedman O. No, no, KNOW! Academic disciplines disagree about the nature of knowledge, 2014. Referāts prezentēts 15. ikgadējā personības un sociālās psiholoģijas sanāksmes sekcijā "Common-Sense Beliefs and Lay Theories Preconference" Ostinā, Teksasā.
- ²² Piem.: Ludwig K. Intuitions and relativity. *Philosophical Psychology*, 2010, 23: 427–445.
- ²³ Ibid., p. 397.
- ²⁴ Searle, op. cit.; Dennett D. C. The Milk of Human Intentionality. *The Behavioral and Brain Sciences*, Cambridge 1980, 3 (3): 429.
- ²⁵ Dennett D. C. *Intuition Pumps and Other Tools for Thinking*. New York/London: W. W. Norton & Co, 2013.
- ²⁶ Ibid., p. 15.
- ²⁷ Dennett D. C. *Elbow Room: The Varieties of Free Will Worth Wanting*. Oxford: Oxford University Press, 1984, p. 12; Brendel E. Intuition Pumps and the Proper Use of Thought Experiments. *Dialectica*, 2004, 58 (1): 96.
- ²⁸ Dennett 2013, op. cit.
- ²⁹ Hofstadter D., Dennett D. *The Mind's I: Fantasies and Reflections on Self and Soul*. New York: Basic Books, 1981, pp. 375–376.
- ³⁰ Dennett 2013, op. cit., p. 308.
- ³¹ Cottrell A. Sniffing the Camembert: On the Conceivability of Zombies. *Journal of Consciousness Studies*, 1999, 6 (1): 7.
- ³² Dennett 2013, op. cit., p. 308; Cottrell, op. cit., p. 7.
- ³³ Sorensen, op. cit., p. 28.
- ³⁴ Chalmers 1996, op. cit., pp. 84–96.
- ³⁵ Ibid., pp. 84–85.
- ³⁶ Nagel T. What is it like to be a Bat? *Philosophical Review*, 1974, 83: 436.
- ³⁷ Chalmers 1996, op. cit., pp. 3–4.
- ³⁸ Ibid. p, 94; Chalmers D. *The Character of*

- Consciousness*. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 307.
- ³⁹ Cottrell, op. cit., p. 7.
- ⁴⁰ Ibid., p. 8.
- ⁴¹ Dennett D. C. Facing Backwards on the Problem of Consciousness. In: Shear J. (Ed.) *Explaining Consciousness: The Hard Problem*. Cambridge/London: The MIT Press, 1995, p. 35.
- ⁴² Marcus E. Why Zombies are Inconceivable. *Australasian Journal of Philosophy*, 2004, 82 (3): 482–483.
- ⁴³ Chalmers D. The Content and Epistemology of Phenomenal Belief. In: Smith Q., Jolic A. (Eds.) *Consciousness: New Philosophical Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 251.
- ⁴⁴ Rowbottom D. P. Intuitions in Science: Thought Experiments as Argument Pumps. In: Booth A. R., Rowbottom D. P. (Eds.) *Intuitions*. Oxford: Oxford University Press, 2014, p. 128–130.
- ⁴⁵ Piem.: Gendler T. S. Philosophical Thought Experiments, Intuitions, and Cognitive Equilibrium. *Midwest Studies in Philosophy*, 2007, 31 (1): 68–89; Nersessian, op. cit., pp. 309–326; Wiltsche H. A. Phenomenology and Thought Experiments: Thought Experiments as Anticipation Pumps. In: Stuart *et al.*, op. cit.
- ⁴⁶ Sorensen, op. cit., pp. 135–160.
- ⁴⁷ Searle, op. cit., p. 417.
- ⁴⁸ Rowbottom D. P. Intuitions in Science: Thought Experiments as Argument Pumps, p. 133.

Par autoru

Toms Stepiņš ir zinātniskais asistents Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē. Viņa pētnieciskās intereses ietver apziņas filozofiju un metafizofiju, biosemiotiku un kognitīvo semiotiku.

About the Author

Toms Stepiņš is a research assistant at the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia. Research interests: cognitive philosophy and metaphilosophy, biosemiotics and cognitive semiotics.

CHALLENGE OF EXPERIMENTAL PHILOSOPHY AND METHODOLOGY OF THOUGHT EXPERIMENTS

Toms Stepinš

stepinsbox@gmail.com

Summary

Keywords: *experimental philosophy, thought experiments, intuition, intuitional stability, stability of thought experiment*

In the current debates on philosophical methodology thought experiment is recognised both as a highly prevalent and a very contentious tool of philosophical enquiry. A noteworthy challenge to the trustworthiness and repeatability of thought experiments has been posed by the project of experimental philosophy where the use of sociological methods has led to the conclusion that intuitive judgements evoked by thought experiments are unstable, i.e. a variation in irrelevant aspects of a thought experiment leads to a variation in the content of its intuitive judgement — this instability, according to experimental philosophy, marks an unreliability of the method. The aim of this paper is twofold: first, to respond to the challenge of experimental philosophy by arguing that the criterion of intuitional stability is motivated by a simplistic and inadequate account of thought experiments, and, second, to use the conceptual tools developed in the course of this defence, particularly, the alternative criterion of stability of thought experiment and the relationship between thought experiments and arguments to give a better account of the methodology of thought experimentation.